

Likestillingsstatistikk:

Å tallfeste kvinner og menn - kan det være nødvendig?

24

Ja, det er nødvendig. Ikke minst kom dette til uttrykk under FNs verdenskvinnekonferanse i Beijing i august/september i år. I handlingsplanen som ble vedtatt for å bedre kvinners kår, er tallkunnskap om utvikling i kvinners og menns livsvilkår i ulike land og regioner et viktig grunnlag.

Randi Kjeldstad

Statistikk om kvinner og menn - viktig for planlegging og endring

For å forstå dynamikken i samfunnet og for å kunne ta de mest fornuftige politiske beslutningene må vi vite hvordan forholdene er i dag og hvordan de har utviklet seg. Kvinner tilbys ofte andre (gjerne færre) muligheter, får over færre ressurser, har andre verdier, gjør andre ting og har mindre innflytelse i samfunnet enn menn. Derfor sier det seg selv at vi behøver kunnskap om forhold og utvikling for både kvinner og menn. I tillegg er det ofte slik at virkningene av politiske tiltak og sosiale endringer er ulike for de to kjønn. For å få kunnskap om slike virkninger, trenger vi statistikk. Ikke desto mindre er det viktig å holde fast ved at statistikk ikke kan gi svar på alle samfunnsspørsmål. Den forteller først og fremst "hvor mange" og "hvor mye".

Kunnskap om sosiale kjønnsforskjeller kan bidra til å påvirke endringsprosessene i samfunnet på flere måter. For det første vil slik kunnskap ha betydning for kvinner og menn flest; de som lever de livene som telles i statistikken. Statistikk kan enten vise "det alle vet fra før", og legitimere eksisterende holdninger og atferd, eller den kan bidra med "aha-opplevelser" og støtte til tidligere usikre antakelser. Når statistikken avdekker skjevheter og forskjeller som folk syns er negative, gir den næring til ønsker og krav om forandringer. I hvor stor grad statistikk på kjønnsforskjeller har bidratt til politisk bevisstgjøring av kvinner og menn på "grasrota" i Norge, er imidlertid vanskelig å si.

I vårt land har kanskje statistikk hatt større direkte betydning for det arbeidet som politikerne og beslutningstakerne gjør. Vi har allerede en relativt lang tradisjon for at likestillingshensyn tas med i den politiske planleggingen. Statistikk om kvinner og

menn har vært viktig i denne sammenhengen, som objektivt grunnlag for nytenkning og som et verktøy for å overvåke virkningene av de tiltakene som settes i verk. For eksempel har statistiske analyser vist at vedvarende lønnsforskjeller mellom kvinner og menn har nær sammenheng med at arbeidsmarkedet er kjønnssegregert, og at kvinne-dominerte jobber jevnt over betales dårligere enn mannsdominerte. Tiltak som har vært forsøkt satt i verk for å utjevne lønnsforskjeller, har bl.a. omfattet regulerings- og motiveringstiltak for å få jenter til å velge utradisjonell utdanning og utradisjonelle jobber. Imidlertid viser statistikken så langt at virkningene har vært beskjedne.

I forhold til svært mange andre land i verden er det i Norge nær kontakt mellom dem som tar de viktige likestillingspolitiske beslutningene og dem som produserer statistikk og kunnskap om kvinners og menns stilling i samfunnet. Dette gjelder først og fremst beslutninger på nasjonalt nivå. I forhold til f.eks. Sverige har vi imidlertid i langt mindre grad publisert likestillingsstatistikk på regionalt nivå. Det er derfor grunn til å tro at bedre statistikk om kvinner og menn f.eks. i de enkelte kommuner ville kunne være et nyttig bidrag til kommunenes politiske planlegging.

Kjønn - en grunnleggende kategori i statistikken

Kjønn er ingen variabel i den forstand at den endrer verdi over livsløpet, slik som f.eks. variabelen alder som endres fra år til år. En persons kjønn påvirkes heller ikke av at vedkommende endrer atferd eller livsvilkår, slik som f.eks. utdanningsnivå (etter hvert som man har avsluttet ulike utdanningstrinn), bosted (hvis man flytter) og sosioøkonomisk tilhørighet (f.eks. hvis man klatrer eller synker i sosial status). Man forblir kvinne eller mann hele livet og under skiftende

Kvinner og menn i statistikken. Noen eksempler**Norge**

- 60 prosent av kvinnene over 64 år i Norge er enslige, mot drøyt en fjerdedel av mennene
- Norske menn begår selvmord tre ganger så hyppig som norske kvinner
- Kjønnsegregert arbeidsliv i Norge: En av tre kvinner jobber i sterkt kvinnedominerte yrker. Fire av ti menn jobber i sterkt mannsdominerte yrker
- 61 prosent av de kvinnelige alderspensjonistene er minstepensjonister, mot tilsvarende 17 prosent av de mannlige

Norden

- Mellom 40 og 50 prosent av sysselsatte kvinner jobber deltid i Sverige, Norge og Island, mot 20 prosent i Danmark og Finland. Av sysselsatte menn jobber under 10 prosent deltid i alle nordiske land
- Kraftig økning i kvinnerepresentasjon i alle de nordiske nasjonalforsamlingene siden midten av 1970-tallet. I dag utgjør medlemmene rundt regnet en tredjedel kvinner og to tredjedeler menn. I Island utgjør kvinnene en fjerdedel
- Kvinner utgjør under 5 prosent av administrerende direktører i de største private foretak i alle nordiske land

Europa

- Kvinner lever lenger enn menn i alle land i Europa. Franske kvinner blir eldst (82 år). Blant menn er levealderen høyest i Sverige og Island (76 år)
- Islandske kvinner har høyest yrkesprosent av kvinner i Europa (80 prosent). Italienske kvinner har lavest (29 prosent). Blant menn ligger sveitserne høyest (91 prosent) og bulgarerne lavest (49 prosent)

Verden

- I i-land er kvinneandelen av befolkningen høyest i byene, mens den i svært mange u-land (Afrika og Asia) er høyest på landsbygda
- I Latin-Amerika innehar kvinner 25 prosent av sjefsjobbene i TV, mot 12 prosent i Europa og 1 prosent i Japan

forhold. Dette gjelder for alle samfunn. Også i land der forhold som klasse- og raseforskjeller kan være bestandige og betydelige, er det helt avgjørende for de muligheter du har og hvilken posisjon du har i samfunnet, om du er kvinne eller mann.

Dette perspektivet er ofte fraværende ved innsamling og presentasjon av offisiell statistikk. Når statistikk presenteres fordelt på kjønn, er det som én blant mange likestilte bakgrunnsvariable. Normen er ofte menn, mens

"ikke-menn" er avvikere, og kvinner betraktes ofte som en spesielt utsatt og sårbar gruppe på linje med f.eks. barn, ungdom, gamle og funksjonshemmete. Det har i en del tilfeller ført til innsamling av statistikk som ikke kan gis for begge kjønn. For eksempel gis det i den årlig publiserte arbeidsmarkedsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå en rekke sysselsettingstall for gifte kvinner fordelt etter antall barn og barns alder, uten at tilsvarende tall gis for gifte menn.

Statistikk - et internasjonalt språk

Statistikk synliggjør samfunnsforhold gjennom tall. Fordi tall har den samme mening på de fleste språk og i de fleste kulturer, er det relativt lett å kommunisere ved hjelp av statistikk. Og, selv om statistikk også i høy grad kan misbrukes og feiltolkes (for eksempel kan kritikere si at tall lett kan skjule helt ulike meningsinnhold), har vi ved hjelp av statistikk muligheter til å synliggjøre og sammenligne forholdene i ulike land, mellom ulike grupper i ulike land osv.

I internasjonalt samarbeid er statistikk en nødvendig ingrediens. Det gjelder også det internasjonale samarbeidet for økt likestilling mellom kjønnene og bedring av kvinners kår. Dette ble sterkt understreket i handlingsplanen fra FNs tredje verdenskvinnekonferanse i Nairobi i 1985 og nå igjen i handlingsplanen fra den fjerde verdenskvinnekonferansen i Beijing. Samtidig som statistisk kunnskap om leveforholdene for kvinner og menn i de ulike land er lagt til grunn for hvilke politiske saker som ansees som de viktigste, understrekes det i begge dokumentene at arbeidet med å framskaffe mer og bedre statistikk er et viktig ledd i arbeidet med å bedre livsvilkårene for verdens kvinner.

I mange land er det først i de senere år at behovet for statistikk oppdelt etter kjønn, har kommet til uttrykk. Derfor er det stor forskjell landene imellom hvor langt man er kommet i arbeidet med å produsere og formidle likestillingsstatistikk. Målsettingen for årene som kommer må være at all statistikk som handler om personer må (kunne) oppdeles på kjønn. En annen viktig målsetting må være at statistikken skal reflektere prosesser og forhold som omfatter kvinner og menn i ulik grad. For å få kunnskap om kvinners og menns deltaking i, og

bidrag til, samfunnsøkonomien, må vi f.eks. ha kunnskap om kvinners og menns innsats både i den formelle og den uformelle økonomien; dvs. både i lønnet og i ulønnet arbeid.

Likestillingsstatistikk: dyrt og lavt prioritert

Å lage statistikk koster penger. Sosiale kjønnsforskjeller eksisterer på alle områder i samfunnet, og likestillingsrelaterte problemstillinger krever svært ofte at man innhenter informasjon fra mange forskjellige kilder. Det medfører at likestillingsstatistikk ofte er ekstra dyrt å produsere, noe som kan være en av årsakene til at dette arbeidet har vært lavt prioritert i mange land. Men den viktigste bakgrunnen for at arbeidet med å forbedre statistikk som belyser kvinners og menns plass i samfunnet, går tregt, er kvinners tradisjonelt lave status og/eller at idealet om likestilling mellom kjønnene har vært lite framtreddende i mange land.

Et ord som blir mye brukt i det internasjonale samarbeidet for å bedre kvinners kår, er "mainstreaming". Det avspeiler en økt bevissthet om at arbeidet for likestilling mellom kjønnene ikke må foregå isolert fra, men som en del av den totale samfunnsutviklingen. Det samme kravet settes nå i økende grad til statistikkproduksjonen: Å produsere og formidle likestillingsstatistikk må være et nasjonalt ansvar og inngå som en integrert del av det enkelte lands statistikkproduksjon.

Beijing-dokumentet krever innsats fra regjeringer og FN

I paragraf 209-212 i *Beijing Declaration and Platform for Action Adopted by the Fourth World Conference on Women* pålegges de enkelte lands regjeringer ansvar for en del konkrete oppgaver, bl.a.:

- Sikre at statistikkprodusenter og -brukere jevnlig evaluerer landets offisielle statistikk med henblikk på

hvor egnet den er til å belyse og sammenligne kvinners og menns livsvilkår. Hvis nødvendig, skal det legges planer for forbedringer.

- Benytte mer data om kjønnsforskjeller og ulike forhold for kvinner og menn i politisk planlegging og praksis.
- Produsere regelmessige publikasjoner med statistikk om kvinner og menn. Publikasjonene skal være bredt anlagt og forståelig for ikke-eksperter.

Samtidig pålegges FN å bidra med hjelp i dette arbeidet til land som ber om det. FN pålegges dessuten å produsere og spre statistikkpublikasjonen *The World's Women* jevnlig med fem års mellomrom. (Publikasjonen får forhåpentligvis en tittel mer i retning av "The World's Women and Men" neste gang, jf. diskusjonen ovenfor.)

Aktuelle publikasjoner

Nordic Council of Ministers: **Women and Men in the Nordic Countries. Facts and Figures 1994.** Nord 1994:3 ISBN 92 9120 402 1

Nordisk ministerråd: **Program for det nordiske likestillingssamarbeidet 1995-2000.** Tema Nord 1995:617 ISBN 92 9120 760 8

Statistisk sentralbyrå: **Women and Men in Norway 1995**

United Nations, ECE/Statistics Sweden/Eurostat/INSTRAW: **Women and Men in Europe and North America 1995** ISBN 92 1 100698 8

United Nations: **The World's Women 1995** ISBN 92 1 161372 8

United Nations: **Fourth World Conference on Women. Beijing Declaration and Platform for Action** adopted by the Fourth World Conference on Women: Action for Equality, Development and Peace. Beijing 15 September 1995

Behovet for mer og bedre statistikk framheves i Beijing-dokumentet særlig på områdene:

- Ubetalt arbeid og innsats i den uformelle sektor.¹
- Arbeidsløshet og undersysselsetting.
- Fattigdom og tilgang til ressurser.
- Helse og sykdom, herunder tilgang til helsetjenester, særlig i relasjon til reproduktiv helse og familieplanlegging.
- Vold og seksuell trakassering/misbruk. Hvem er ofre og hvem er overgriperne?
- Funksjonshemmete kvinner og menn, sosial deltaking og tilgang til ressurser.

Statistikksamarbeid i Norden

De nordiske statistiske sentralbyråene har i mange år samarbeidet for å utvikle og forbedre likestillingsstatistik-

ken. Finansiert av Nordisk ministerråd er det bl.a. produsert to publikasjoner med sammenlignbar statistikk som belyser kvinners og menns levekår i Norden (1988 og 1994). Dette samarbeidet har dessuten gjort det mulig å identifisere styrken og svakhetene i den eksisterende statistikken, og med få unntak gjelder det samme bildet i alle de fem landene. Som på mange andre områder som har med likestilling mellom kjønnene å gjøre, har de nordiske landene kommet relativt langt i utvikling av likestillingsstatistikk. Likevel er det mye som kan og bør forbedres.

For det første kan eksisterende data utnyttes bedre. Fordi likestillingsstatistikk nødvendigvis er basert på data fra mange statistikkområder, kan det være vanskelig for potensielle brukere å finne de opplysningene de er ute etter. Her har statistikere og statistikkprodusenter et spesielt ansvar for å informere. Det kan også være et problem at aktuelle brukere har for dårlig bakgrunn til å benytte eller tol-

ke data. Det kan derfor være nødvendig med pedagogiske tiltak for å øke kompetansen blant brukerne av likestillingsstatistikk, enten det gjelder kvinnen og mannen i gata, eller politikere og fagfolk.

For det andre gjenstår det fortsatt mye arbeid for å utvikle mer presise og dekkende grupperinger, definisjoner og mål. Eksempler på slike svakheter som bidrar til å redusere kvaliteten på likestillingsstatistikken, er: Uensartet definisjon av familie og husholdning (særlig gjelder dette endring over tid), ulike og usammenlignbare begrep om omsorg og utstrekkelige mål for å avdekke fordeling av makt og innflytelse.

I *Program for det nordiske likestillings-samarbeidet 1995-2000* vektlegger Nordisk ministerråd dessuten betydningen av at statistiske modeller, som har til formål å gi framtidsbeskrivelser, tar hensyn til at ulike tiltak kan ha svært ulike virkninger for kvinner og menn. Ministerrådet vil bl.a. ta initiativ til å få utformet en strategi som fører til at likestillingsperspektivet integreres i framtidig bruk av prognoser.

1. Det vil si arbeid utenom (arbeids)markedet, f.eks. omsorg og hjelp til familie, naboer og venner, som oftest ubetalt. Hvordan dette skal synliggjøres i statistikken, var for øvrig ett av de spørsmålene der uenigheten var stor på konferansen. Ifølge dokumentet skal det ubetalte arbeidet måles ved hjelp av regelmessige undersøkelser av befolkningens tidsbruk og verdiberegninger som synliggjør den nasjonaløkonomiske betydningen av dette arbeidet.

Randi Kjeldstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.